

Az ifjú értelmiségi - ma

Dušan Makavejev

A beszámolót a fiatal jugoszláv írók és értelmiségiek Noviszádon, 1960. decemberében megtartott II. sztrazsilovói találkozásán olvasták föl.

Az összejövétel szervezőinek elgondolása volt, hogy erről a témáról beszéljek. Noha ráálltam, hogy a mai fiatal értelmiségiről szólnak, tehát részfelelősséget vállaltam az összejövétel napirendjéért, még most, kéthónapos töprengés után sem vagyok róla meggyőződve, helyes-e fiatalemberek, ez esetben fiatal értelmiségiek — enyhén megorzongat ez a meghatározás — összejövételén ilyen akadémiásan, ilyen, a kategóriák által kikényszerített, múlthatatlanul könyvszagú szakszerűséggel foglalkoznunk egy témakörrel.

AZ ELSŐ SZÓ: IFJÚ

Az ifjúságnak mint élettani és történelmi adottságnak gyakran és ok nélkül tulajdonítunk bizonyos, helyzetből automatikusan eredő társadalmi erényeket: haladószelleműséget, mun-

kakedvet, nagy lendületet, bíráló hajlamot, a változatosság utáni vágyat, bátorságot.

Valóban jó volna, ha a káros tapasztalatok fékező erejétől mentes biológiai energia, s mindaz, amivel az ifjúság természetszerűleg rendelkezik, megfelelő, logikus folytatását a társadalmi tevékenységben, avantgardista törekvésekben, friss, akadályt nem ismerő gondolkodásban találná meg. Gyakran állapíthatjuk meg azonban, mennyi fiatalos bátorsággal, öntudattal, bírálókészséggel és egyéb — az ifjúságnak tulajdonított — jellemvonással bírnak hazánk idősebb emberi is, több van bennük ezekből az erényekből, mint sok, velünk egyfívású fiatalban.

A MÁSODIK SZÓ: ÉRTELMISEGI

Hogy közelebbről meghatározzam e fogalmat, abból inndultam ki, mit értünk a mindennapi beszédben ez alatt

a szó alatt. A kutatást nagyon hamar befejeztem: „értelmiségi” alatt olyan embert értünk, aki egyetemet végzett; értelmiségi — aszott könyvmoly, aki irattárak és könyvtárak mélyén szikkad (de tud — mondjuk — görögül); ide tartoznak még azok a kávéházi stratégek is, akik — beszédüket idegen szavak halmazával telítődve — minden évben látszólag új, lényegében azonban mindig egyforma elméleteket állítanak föl az életről, az emberiség sikereiről és sorsáról.

Ha jól megnézzük, ki büszkélkedik azzal, hogy „értelmiségi”, mindjárt tisztán látjuk: a szó mögött nálunk még mindig az „úriember” fogalma lappang.

Ezt a fölfogást nemcsak a hiányos műveltségű vidéki emberek vallják, akik — rendszerint — a paraszt apa vereitékkel megszerzett pénzén végeztek el iskoláikat.

Ha egy egészen egyszerű lélektani kísérletet hajtunk végre, ha fölszólítunk többeket, hogy rajzoljanak egy embert, a legtöbben csak egy — fejet rajzolnak. Csak fejből áll az ember? És az értelmiségi — csak fej? Sokan, anélkül, hogy tudatukat is segítségül hívnak, lám, így gondolkoznak. Mintha az *Adamcsukától* vagy még inkább: a *Köldöktől* lefelé nem emberi, nem intellektuális igényű, hanem állati zóna volna.

Így azután a mi az értelmiségi? című problémát boncolva, egy újabb témához jutunk; ennek a címe: az értelmiségi mint az ember pszichogén eltorzulása.

Ha mindennek okát, gazdasági és társadalmi gyökerét kutatjuk, a még mindig nagyon is érvényben lévő (talán néhol már recsegő) *munkamegosztásban* találunk rájuk. Eszerint vannak, akik ásnak és vannak, akik gondolkoznak; az intellektuális munkát: a tervezést, irányítást, döntést, általában a kulturális tevékenységet egy önmagába zárkózott, külön foglalkozási ághoz tartozó emberek végzik.

Mégis akad valaki, aki kivezet bennünket a zsákutcából, ahova az akadémikusan meghatározott témakör juttatott bennünket: Sekou Touré, korunk egyik legokosabb embere fogalmazta meg meglepően és szerfölött szellemesen, hogy ki az igazi értelmiségi. Nem az, aki tanulás közben elvesztett minden kapcsolatot népének életével, nem! Szerinte értelmiséginek azt a férfit, nőt vagy gyermeket tekinthetjük, aki

az adott helyzetben éretten viselkedik.

Ha a körülöttünk élő emberek intellektuális tudatát vizsgáljuk a fekete kontinens első intellektueljének mérceje segítségével, tehát ennek alapján: milyen egy ember tevékenység közben, amikor döntenie kell, s ha továbbra is az egyetemi képzettségű emberek között mozgunk — sokáig kell még lámpával kezünkben, eredménytelenül keresgelnünk, hogy azután, ha rátérünk a gyakorlati élet útjaira (Raša Popov meg jómagam nemrég tértünk vissza egy ilyen utazásról „a gazdasági életből”), bevilágítson bennünket a cselekvő intellektus igazi fénye, ami igen sok aktivista munkásból, fogyatékos klasszikus műveltségű emberből sugárzik felénk, olyan emberekből, akik talán nem tudják csiszolt szavakkal kifejezni mondanivalójukat, de egyidejűleg gondolkoznak és éreznek, gondolataik meg érzelmeik alkotójellegűek, s mindig a probléma központjában mozognak.

Tisztában vagyok azzal, hogy egy ilyen megállapítás szervilis lehet, hiszen olyan országban élünk, amelyben éppen ezek az emberek vannak hatalmon; azt is tétovázás nélkül állíthatom, hogy amikor az igazi termelő munkással találkoztam, nem egyszer éreztem szegényt, azért, mert mint megfigyelő, „fölülről” jövök, egyike vagyok a „tisztakezűeknek”, s azt is tudom, hogy ebben a szegényérzetben, a polgári képzettség kifinomult, némileg haladószellemű párlatában, van egy jó adag akadémiizmus is, méghozzá a legújabb, korcsagini fajtából, abból, amely eleve nem engedi meg az „értelmiséginek”, hogy munkásnak és termelő embernek érezze magát.

Noha kézzel-lábbal tiltakozunk az ellen, hogy az „értelmiségi” fogalmát holmi észlény vagy kifinomult teremtés hazug polgári dicsőfényével ruházzuk föl, vagy valami „úriast” és felsőbbrendűt lássunk benne csak azért, mert — mondjuk — nem néger (a mi környezetünkre alkalmazva: nem paraszt), legyünk óvatosak, és tartózkodjunk attól, hogy az értelmiségit holmi idejétmúlta baloldaliaskodásból és megokolatlan bizalmatlanságból lenézzük, hiszen ezt az országot sok értelmiségi alkotó erőfeszítése teremtette meg, olyan emberek, akik úgyszólván beépítették magukat az ország alapjaiba, olyan intellektuelek, akik izzig-vérig *értelmiségi munkások* voltak, ér-

telmiségi, akik az útkeresésben egyé váltak a munkásértelmségi.

Ha megállapítottuk, hogy értelmiségi alatt az éretten gondolkodó embereket értjük, tekintet nélkül arra, milyen munkát végeznek, még csak azt kell hangsúlyoznunk, hogy igen sok „intellektuel”, akit ez az elnevezés a munkamegosztás által neki juttatott hely alapján illet meg, gyakran válik hivatásának rabjává, gyakran torzítja el munkája éppen úgy, mint azokat a munkásokat, akik termelő munkájukkal nem lépik túl munkahelyük igényeinek kereteit.

Értelmiségi tehát minden szellemileg, minden valóban emberileg produktív ember.

A HARMADIK SZÓ: MA

Az egész címben ez a legszebb szó. Az ifjú és öreg értelmiségi, meg az értelmiségi és a nem értelmiségi kifejezések közül ez a szó a legszebb, mert összehasonlítást követel a tegnap és a holnap között.

Mai témánknak ezt a címet is adhatnánk: szellemi tevékenységünk tegnap, ma és holnap.

Az a feladatunk — az volna a feladatunk —, hogy a bennünket megelőző nemzedékek szellemi tevékenységének és a jelenlegi helyzet kiértékelése után fölkutassuk a mi problémáinkat, a mi feladatainkat és a mi állásfoglalásainkat, hogy megelérjük a szellemi termelő-képesség, újratermelő-képesség és termelni képtelenség mércéjét, hogy megfogalmazzuk akarásainkat és elégedetlenségünket, s kijelöljük útjainkat.

MIT ÉRTÜNK A „SZELLEMI TEVÉKENYSÉG” ALATT?

Már szót ejtettünk arról, hogy az ember — a klasszikus polgári felosztás szerint — emberi, gondolkodó főre és nem-emberi, élettani testre oszlik, amely — nedveivel és kiválasztásával — sokszor juttatja abba a helyzetbe, hogy „elveszíti a fejét” (figyeljünk csak: „elveszíti a fejét” — a nyelv tisztán, szabatosan fejezi ki a dolgot), s beleveti magát a „szenvedély örvényeibe”, a „bűn szakadékaiba”, az „állatiasságba”, amiből nyilvánvalóan az derül ki, hogy a „szellemi tevékenység” olyan munka, amit az ember a fejével, az eszével végez.

Nem tévedés ez a megállapítás, de nem is pontos. Az ember nem ember az agyveleje nélkül — mégsem csak a fej teszi az embert, hanem egész lénye, tehát a teste is.

Tudjuk, hogy doktor Jekyll, ez a tekintélyes polgári személyiség rendkívül eszes, gondolkodó értelmiségi volt, de nem tagadhatjuk, hogy a benne rejtőzködő Hyde urat is bizonyos elvek vezérelték, s abban sem kételkedhetünk, hogy voltak gondolatai, vágyai, álmái, egy egész világa.

Nem volnék korrekt — az igazság iránt sem —, ha azt állítanám, hogy kizárólag az önök bájos jekylli személyéhez fordulok, s közben magam is ilyen bájos jekylli arcot vágnék. Tisztában kell lennünk azzal, hogy az emberek teljes lényükkel találkoznak egymással s mindazt, amit nem érkezik elmondani, vagy amit beszédükkel igyekeznek leplezni egymás előtt, valamilyen más módon — mégis — közlik egymással. Minden, aminek nincsen közvetlen élettani vagy fiziológiai működése, minden individualizálódott tevékenység, amiben tehát az egész ember (az ész-lény, az érző teremtés), az ember mint egyéniség vesz részt, *szellemi tevékenységet* jelent.

El tudom képzelni, hogy vannak emberek, akik nehezen tudják fölfogni, hogy egy autózás — mondjuk — nemcsak azt jelenti, hogy önmagunkat a város egyik végéről a másikra szállítják, s út közben kizárólag a reflexek fiziológiai rendszerét meg az érzékszerveket (a látást, a hallást, továbbá a reflex-íveket és a pszichomotorikus reakciókat) vesszük igénybe. Hanem azt is, hogy a gépkocsit vezető emberben egváb „fölsleges” állapotok következnek be: autózás közben az ember — akarata ellenére is — képzelődik, egész élettapasztalata él benne, tudatos vagy tudattalan gondolatok, emlékek vegyülnek a kocsivezetés egészen közönséges munkájába, amihez lényegében valóban elegendő a sofőrvizsga. Az ember tevékenysége tehát, hacsak nem gorillai vagy gépies, ha nem úgy folyik, mint a folyó vize, ha nem olyan, mint a növény növekedése — nem is lehet ilyen, mert az ember nem majom, nem frögép, nem folyó, nem napraforgó —, *feltétlenül* szellemi tevékenység, még akkor is, ha nem annak látjuk. Az ember arra van ítélve, hogy mindig ember legyen, bármennyire is igyekszik elzárkózni e megállapítás elől, bármilyen hévvel is állítja, hogy más véleményen van, s bizonygatja: nem is lehet mindig ember

— mégis az, bármennyire is tehernek érzi néha, valójában gyakorta, ha sokkal egyszerűbbnek találja, hogy állat legyen.

Gyakran gondoljuk és mondjuk: amíg táplálkozom, biológiai lény vagyok: amíg automatikus mozdulatokat végzek, járok, érzékelek — gépiesen, tehát mechanikusan viselkedem. Mégis mindannyian jól tudjuk, hogy *James Dean lábának egyetlen kis, teljesen gépies, kizárólag reflexes és talán tudatalatti mozdulatában, amint rálépett a gázpedálra, benne volt egy önmaga fájdalom tudatában élő egész ember sorsdöntő cselekedete.*

Ez a sorsdöntő cselekedet, maga a döntés — szellemi tevékenység.

A SZELLEMI (INTELLEKTUÁLIS) TEVÉKENYSÉG MÉRCÉI

Abból az állításból, hogy az ember mindig tevékeny szellemileg, egész lényével, tehát még akkor is, amikor nincs tudatában cselekedeteinek igazi értelmével, azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az ember tevékenységét öntudatlan akarások befolyásolják, és lényegében nem áll az értelem ellenőrzése alatt. Tovább következtetve, arra a megállapításra jutnánk, hogy az ember nem felelős tetteiért.

Ez azonban tévedés volna.

Ennek az ellenkezője az igazság.

Az, amit megállapítottunk: hogy az ember mindig, egész lényével tevékeny, éppen ez teszi emberileg felelőssé minden cselekedetéért.

Az a polgári száízü mese, amit az irányított és tekintélyes doktor Jekyllről szöttek, aki mögött a fékevesztett és romlott mister Hyde rejtőzködik, nemcsak egy önmagát ellenőrizni nem tudó, meghasadt én riasztó és tragikus története, hanem Jekyll erőltetetten intellektuális öngazolása.

Stevensonnak a homo duplexről, a polgári társadalom tagjáról szóló regénye egy patt-helyzet, egy sajátakarattellenes, autodestruktív tevékenység jekylli racionalizációja. Ha a regény alapján ítélünk, a destruktivitás a csúf Hyde úr jellemvonása, a tekintélyes doktor tudatalattijának jelképe. Csak gondos vizsgálat után derül ki, hogy doktor Jekyll a maga állítólagos konstruktív önellenőrzésével kifejezetten autodestruktív egyéniség és a boldogtalan Hyde — szeretetre vágyó lény!

Annak tudata, hogy az ember megismerheti saját lelki titkait, barátkozhat

önmagával, azaz létrejöhet belső kapcsolat lényének tudatos és tudattalan részei között, új fényt vet a Jekyll-Hyde-i lelkialkatra.

Ez még azonban nem minden.

Az embert nem lehet csak annak alapján megítélni, amit beszél, amit kijelent.

Az emberi cselekedetek folyamatát kizárólag akkor értékeljük helyesen, ha figyelembe vesszük az ember egész tevékenységét, gyakorlati aktivitását.

(Így aztán meg is találjuk a választ arra a kérdésre, hogyan érnek el rendkívüli társadalmi sikereket, hogyan szereznek nagy tekintélyt azok az emberek, akiről tudjuk, hogy nincsen szónoiki képességük, nem rendelkeznek azzal sem, amit a szó klasszikus értelmében az intellektuel gondolkodókésziségének tartanak. Ez azt is bizonyítja, hogy az egyéniség integrálódása, a gazdag élettapasztalatok, a belső biztonság és összhang sokkal fontosabb alkotóelemei a szellemi termelőképességnek, mint a klasszikus tudás mennyisége, a gazdag szókincs és az izes kifejezés képessége.)

MIT ÉRT EL AZ ELŐZŐ NEMZEDÉK?

Ha az emberi cselekedetek gyakorlati értékét akarjuk fölbecsülni, ha folytonosságot kívánunk teremteni a korábbi nemzedékek intellektuális tevékenységével, ne az írott okmányok és a felépítményhez tartozó cselekedetek vizsgálatát tekintsük elsődleges feladatunknak. (Noha éppen ez az a terület, amelyen elsősorban és gyakorlatilag is élünk, amelyben közvetlenül tevékenykedünk és a további tevékenység képletét keressük.)

Ha értékelni kívánjuk azoknak a nemzedékeknek az intellektuális tevékenységét, amelynek örökét átvettük, gyakorlati eredményeikből kell kiindulnunk.

Nem éppen irigylésreméltó, azonban méltóságteljes helyzetben vagyunk.

Ha az eddig megírt könyveket elolvassuk, ha meghallgatjuk az eddig szerzett zenét és megnézzük az eddig festett képeket, könnyűszerrel állapítjuk meg, hogy kell és lehet is jobbat, szebbet, érzésben gazdagabbat kigondolni, megírni, szerezni, festeni, faragni.

Ha összehasonlítjuk magunkat mindazzal, amit Marx 11. tézise szerint gyakorlatilag megvalósítottak, és szót fogadva nekik, leszállunk a katedráról, kezünkbe fogjuk a világot kimozdító

gazdasági és anyagi emelőket, nagy mű, nagy munka előtt találjuk magunkat.

A mi nemzedékünknek az a szerencsés és szerencsétlensége, hogy olyan nemzedék után következett, amelynek volt ereje ahhoz, hogy egy rövid történelmi időszakban az ország életében jónéhány sorsdöntő fordulatot teremtsen.

A polgári társadalom megdöntésére és a rendkívül bonyolult bel- és külpolitikai helyzetben végrehajtott szocialista forradalomra gondolok, továbbá arra a kockázatos, szélsőségesen bátor gesztusra, amellyel kiszabadultak a szocialista államok testvéri családjának csaknem halálos öleléséből, s végül a legkevésbé fájdalmas, viszont a legkorszakalkotóbb sikerre: arra, hogy megvesztegethetetlen önbírálattal és öntudattal fölszabadították belső, társadalmi erőinket az addig látszólag lezárt, állami, bürokratikus apparátus és a reakciós meg primitív elemek béklyója alól, úgy, hogy *gyakorlatilag* egy egész társadalmi közösség számára nyitottak utat a közvetlen termelők szabad egyesülése felé.

Amíg a forradalom első időszakába közvetlenül és elsődlegesen az országra, a Balkánra és részben Európára hatott, a második már a szocialista tömbhöz tartozó fél világra kihatott, *a harmadiknak viszont a világ minden népe és minden embere számára egyetemes jelentősége van.*

Az előttünk lévő nemzedék folyamatosan tevékenykedett, hű volt erkölcsihez, következetes maradt elveivel és képességeivel, s elméleti állásfoglalásainak következtetéseit helyesen, gyakorlati érzéssel vonta le.

Ez a nemzedék a múltnak sok ittmaradt bogát oldotta meg, de nem elégedett meg csak ezzel. Tevékenységének eredményei már ma is messzi az ország jövője felé mutatnak, s a megkezdett folyamatok csak ezután bontakoznak ki teljesen, csak ezután hoznak gyümölcsöt.

Ez a nemzedék — így — megszerezte magának az örök ifjúságot, előre lehetlenné tette az öregek és fiatalok szembenállását, sőt azt a kérdést idézte föl a fiatal nemzedékben, méltók tudunk-e lenni ahhoz, amit ők teremtetek.

Előrejeltenek voltak a meglévővel, gyakorlatilag megváltoztatták a világot — s azt, amit a 27 éves ifjú, a „dühös” Marx Feuerbachról szóló 11. tételével követelt, az ország társadalmi életének szabályává avatták. Nagy esélyt

jelent ez számunkra, akik életünknek csak egy kis részével szerepeltünk országunk új történelmének első időszakában: tetteinkkel méltóvá válni ahhoz, ami eddig megvalósult, hogy ezután tovább folytathassuk az előző nemzedék művét.

MIT VÁRUNK TŐLUNK?

A forradalom első időszakában elengedő volt jó hazafinak lenni, elszántan kergetni az ellenséget, hogy az ember jó harcos legyen. Maga a helyzet fejlesztette az embereket, a helyzet változtatta forradalmárokká, öntudatos emberekké a harcos hazafiakat.

Az ország újjáépítésének és intenzív iparosításának időszaka nagyobb, szélesebbkörű szocialista öntudatot követelt: lemondást. Az önző magánérdekek és az általános érdekek közötti összefüggések sűrűdésüket, egyni válságokat idéztek elő, a haladás kerekai bizony gyakran meg-megcsúszták a kisbirtokosi érdekek pocsolójában, a golyóscsapágyakat kimarta a bürokrácia homokja, s arra kényszerítette a gépeket, hogy üresen járjanak. Az emberek, az öntudatos aktivisták nem egyszer csak szolgái, kezelői voltak a történelem hatalmas és bonyolult gépezetének, amelynek szeszélyeit nem is ismerték teljesen, s amely néha bizony el is romlott, drótozni, foltozni kellett, ki-kirepült belőle egy csavar, fejbevagott valakit, kiütötte a szemét. Természetes, hogy voltak dezertőrök, akik nem állták a sarat, természetes az is, hogy néhányan az ellenséghez szöktek, mások egyszerű gépekké váltak, azonosították magukat azzal a gépezettel, amellyel dolgoztak, s amelynek tulajdonképpen őket kellett volna szolgálnia.

A gazdaságilag és politikailag újrászervezett társadalom, amelynek sarokköve éppen az ember helyzetének megváltozása a termelési folyamatban, az öngazgatás elvének törvényesítése — mindez új kapukat tárt szélesre az ember és társadalom addig dermedt, megkövesedett kapcsolatai előtt.

Azzal, hogy megszűnt a tulajdonjog okozta távolság az ember és a termelőeszközök között, azzal, hogy megszabadultunk a bérmunkától, és túlhaladtunk a munkamegosztás elavult elvein, le-döntöttünk minden eddigi, örökösnek látszó gátat az emberek között.

Azzal, hogy félreállítottuk az embereket versengésre, elszigeteltségre, misztifikációkra kényszerítő anyagi adottságokat, megteremtettük az emberek új viszonyának és az emberek szabadságának kezdetét.

Ez az eljárás sok új érintkezési felületet létesít az emberek között, új emberiséget, melegséget, gondoskodást visz a hajdan hivatalos és könyörtelen üzleti viszonyok közé, s azt követeli, hogy az engedelmesség helyére a gondolkodás és az önálló dönteni tudás kerüljön. A közvetlen termelők közös határozatai új lehetőséget jelentenek az emberi együttműködés és szolidaritás számára, új eshetőségeket a szellemi tevékenység és termelékenység részére.

Igy jutottunk el a problémáig, amelynek lényege: az anyagi és gazdasági viszonyok reformja az ember reformját követeli meg.

Az öngazgatás rendszere egyéni síkon öngazgató embereket igényel, olyan lényeket, akik teljes egyéniségükkel és tudatosan, egész érző lényükkel, gyakorlatilag tevékenykedjenek.

Mert az egyén személyes érdeke egyik legfontosabb tényezője és előfeltétele az általános társadalmi haladásnak.

A világ történelmében először nálunk lett minden ember társadalmi feladata, hogy teljes, egyéni, gyakorlati életet éljen!

Az előttünk álló feladat abban áll, hogy gondoskodjunk önmagunk pozitív kialakításáról, hogy megtaláljuk a gyakorlati utakat az eddig ki nem bontakozott ember számára, az eddig megvalósulatlan emberi álmok számára.

Lássuk csak, mi vár ránk ezen az úton?

HOGY IS ÁLLNAK A DOLGOK?

Helyzetleltár: Amint megkísérlem, hogy a helyzetről áttekintő képet nyújtsak, beleütközöm egy szoba, s úgy megakadok benne, mint a halszálka a torkomban.

Hajdan gazdag tartalmú szó volt ez, a forradalom aktivistáié volt.

Azután, a gyakori használat folytán ürülni kezdett, felfuvalkodott, kiigazításokat szenvedett, misztikus dicsfényt kapott, mint Marinković Glóriája, aki szeplőtelen szűz anyává vált, akihez csak imádkozni lehet, akit csak félni és szolgálni szabad. Ez a szó, amelytől én is még mindig rettegek egy kicsit, amellyel olyan nagy előszeretettel büvészkednek a hivatalnokok meg az esz-

téták, mert igen alkalmas erre a célra is, s mert még mindig szerepel a politikai terminológiában, ez a kísértet-szó a mi valóságunk.

Újra fölveszem a beszélgetés fonalát Dobrica Ćosić-csal, aki Sveta Lukić *Razlozi* című munkájának megjelenése után fölvetette a kérdést, honnan ered az ellenszenv az úgynevezett szocialista terminológiával szemben.

Dobrica Ćosić szemére vetette Sveta Lukićnak, hogy vonakodik a maguk nevének nevezni a dolgokat.

A hosszú és gyakori használat azonban annyira elkoptatott és üressé tett egy-egy szót, hogy mielőtt újra visszaillesztenénk a mindennapi, illetve a gondolkodó beszéd szótárába, vissza kell adnunk a színét, ha van rá lehetőség — gondolatátömlesztést kell rajta végrehajtanunk. Annál is inkább, mert egy-egy ilyen szóval sokáig babráltak esztétikai vonalon egy destruktív csoport tagjai, akik bizonyos fogalmak és szavak körül mindent elkövettek, hogy minél tovább megőrizték számukra a szentség bürokratikusán vallásos dicsfényt, hogy elrettentsék és elriasszák velük azokat az embereket, akiknek más esztétikai nézeteik vannak. Ezek közül a szavak, illetve fogalmak közül van most egyre szükségem, és nem használhatom addig, amíg el nem végzem ezt az alapos misztifikáció-romboló, vagy ha akarják — karneváli DDT-szertartást.

Azért, hogy visszaadjam ennek a szépen hangzó, de szörnyen fölfújtt szónak, amely már annyira mindenkié, vált, hogy senkié — Egeric szavaival élek — az értelem energetikai magvát.

Ha a valóságos, pozitív életet választjuk parancsoló szükségletnek, tehát a gyakorlati életet a mai, a mi valóságunkban, föltétlenül nyílt szívvel kell ehhez a valósághoz nyúlnunk, szeretnünk kell úgy, ahogy van, és el kell fogadnunk olyannak, amilyen, ha meg akarjuk változtani, ha fejleszteni, gyarapítani, szépíteni akarjuk.

Nem nyúlhatunk hozzá hátsó gondolatokkal, a hátunk mögé rejtett festékes kannával, se riadtan, se durcásan, előre elkészített lelki spanyolfalak mögül, hogy, ha nem felel meg kívánságainknak, ne lássuk meg. Az igazság gyakran fájdalmas, hangja gyakran kellemetlen csikorgás fülünknek, néha sötét is, mint a szakadék, amibe belenézni is félünk, sőt büzlük is néha, azonban az igazságot mindig szépnek látja a bátor, aki az életet szereti.

Nos, lássuk, hogyan jutottam közel a mi, 1960-as valóságunkhoz.

Egy nagy, vagy tízezer munkást foglalkoztató vállalatban eltöltött gyakorlati munka után érkeztem el hozzá. A munkások között van néhány mérnök és húsz-harminc technikus is, akik közönséges termelő munkásként tanultak, végezték el iskoláikat. A vállalat — mondhatnám — legfelelősségteljesebb vezető helyén egy olyan ember áll, aki végzettsége szerint közönséges gyári munkás. S ez az ember nagy felelősséggel járó munkát végez, szakszerűen dolgozik, „intellektuális műveltség” nélkül olyan munkát végez, amelyben egy egyetemi képzettségű, iskolás sablonokkal teli, a gyakorlati munkához azonban nem értő polgár százszor is megbotlana és ezerszer is hibázna.

Az említetteken kívül legalább száz olyan emberrel találkoztam ott, akiket a mi életünk emelt magasra, közvetlen termelőkkel, akik fölényes hozzáértéssel dolgoznak milliárdos összegekkel, és döntő fontosságú határozatokkal fejlesztik vállalatukat, s mindezt szakszerűben és jobban csinálják, mint a legcsavarosabb eszű kapitalista munkaadó. De van közöttük egy olyan munkás is, aki bizony képes zsákjába dugni és kicsempészni a gyárból egy villanymotort, vagy titkon elvágja a hajtósíjait, és bocskort varr magának belőle. Olyan munkás is dolgozott ebben a vállalatban, aki részegen állt munkahelyére, és belefulladt a szennyvíz-medencébe.

A munkástanács ülésén mutattak egy munkavezetőt, akiről mindenki tudja, hogy megvesztegetteti magát, de senki sem tudja tettenérni. Az is köztudomású, hogy a felesége a vállalatból kicsempészett vasúti talpfákkal tüzel. Mindenki csak így beszél róla: „Az? Nem riad vissza semmitől sem, ha arca pirulásáért nem kell nagy árat fizetnie!”

Van tehát a mi valóságunkban sok minden, ami nem a miénk, s mégis a miénk. Nem hunyhatunk szemet ez előtt sem, és nem szüntethetjük meg mindezt egyszerűen azzal, hogy megállapítjuk: „Ez az ő valóságuk maradványa”, mert mai helyzetünk egy és oszthatatlan, éppen az, ami valójában létezik és ami ma követeli meg tevékenységünket.

A hangversenyeket látogató főnök, aki elvárja, hogy alkalmazottai mindig csak mosolyogjanak rá, valamint a

gyári munkás, aki rendesen fizeti a szakszervezeti tagdíjat, akinek lakása lemezeg a gyerekektől, aki nem tud elszakadni a falusi szegénységtől, s fogalma sincs a tiszta jövedelem elosztásáról, de malacot meg bort visz a munkavezetőnek, hogy jobb helyre ossza be, oda, ahol télen nem vág úgy a huzat, továbbá az öntudatos aktivista, aki — mert elhagyta a felesége — inni kezdett, mind-mind együtt dolgoznak abban a nagy gyárban, amely egy-kettőre visszafizeti a befektetett pénzt, s mindazok, akik az esti, szakképesítő tanfolyamot látogatják, akik összejönnek a választók gyűlésén, mindannyian: a szebb életről álmódó aktivista, a könyöklő, karrierista főnököske, meg a falun élő munkás (kétlelkű ember a maga kisparaszti szöszmötölésével és fejletlen munkaszokásaival: munka után már megmosdik, iskoláztatja gyermekét, konfekciós ruhát vásárol) — mindannyian egységesen és együtt a mi valóságunkat jelentik.

Nem kell szégyenkezniünk vagy nyugtalanzkodniuk e valóság láttán, amely sokkal bonyolultabb, mint amilyennek első pillantásra látszik.

A mi mánk nagyon nagy és nagyon kicsiny. Nagyon magasztos és nagyon is földhözragadt.

A mi mánkban sokkal több a szeretet, mint tegnapiunkban volt, sokkal több az ész, a tudás, a birtok, de az ember felszabadításáért végzett munka leleplez egynéhány, eddig teljesen ismeretlen, a társadalmi fejlődés számára eddig jelentéktelen sötét foltot is.

Vegyük csak kézbe a legújabb *Dugát*, s olvassuk el annak a szerelmi tragédiának történetét, amely három emberéletet pusztított el: egy tizenhét éves hivatalnoknő (a városka legszebb lánya) és két jóbarát (az egyik közülük nős ember, két gyerek apja) vesztették életüket. A lány — Bertának hívták — szeretett kacérkodni, szerelmeskedni, fölűnni, szép volt az arca, rejtélyes a lelke. Tagja volt az ifjúsági szervezetnek, szeretői és gyilkosai pedig a szakszervezetnek, s lehet, hogy Anton — a két gyermek apja — tagja volt a gyermekbarátok egyesületének is. Azt mondják, magánügy? Ne piszkáljuk, ne firtassuk más baját, semmi közük hozzá. Várjunk csak! Hogyhogy nincs hozzá semmi közünk? Három emberéletéről van szó! S ehhez ne lenne közünk? És ki tartja majd el azt az apátlanul maradt két gyermeket? És miért nem lett abból

a csinos fruska lányból csinos fiatal-asszony, feleség és anya? Miért játszotta a műkedvelő utcalány, a nagystílű csábító szerepét? Nem gondolják, hogy valamelyik szocialista vállalat kiadásában megjelent ponyvaregényben olvasott ilyesmiről? Vagy pedig a puritán klerikális nevelés ellen lázadt? Avagy: a magánosság és alacsonyabbrendűség érzését akarta így ellensúlyozni? Ki tudja?

Nos, hogyan is állnak a dolgok?

Miről is tanúskodik a helyzetleltár? A történelmi pillanat magaslatán áll-e az egyén?

A társadalom gazdasági változásai, az ember mind nagyobb szabadsága nem hoz automatikus változásokat a fölépítményben, és az emberek egyéni életében. A szabad és teljes emberi élet kérdését csak most vetjük föl, és csak akkor oldjuk meg egyéni síkon, ha általánosságban is, gazdasági, politikai, társadalmi síkon is sikerül rendeznünk.

Az egyén és a társadalom ellentmondásai új fényben tűnnek föl. A társadalom (a humanizálódó, emberi méreteire rátaláló, az emberekhez tartozó társadalom) az ember felé vezető útján tüskésdrótokba ütközik: a fejletlen, öntelt, elszigetelt, bizalmatlan, tanulatlan, gyenge öntudatú, társadalmilag csak itt-ott tevékeny és termelékeny életet élő egyén korlátjaiba.

Ez az új ellentmondás olyan, mint-ha a réginek a negatívja volna: azelőtt az ember a szabadságról álmódott forradalmi álmokat, s a társadalom — rendőrséggel, magántulajdonnal, paragrafusokkal szállt szembe vele. Most a társadalom ad alkalmat, lehetőséget az embereknek, rendelkezé-

sükre áll, s az emberek állnak ellen, mert szűkkeblűek, hiányzik az öntudatuk, az érdeklődésük.

A forradalom levette a nők arcáról a fátylat, és szavazati jogot adott nekik, törvényes egyenjogúságot és egyenlőséget a munkában. Mégsem vesznek részt tömegesen a politikai életben (a JK Sz tagjainak 83 százaléka férfi), nem szereznek szakképesítést, és anyagilag, sőt testileg is továbbra is teljes mértékben férjüktől függnék. Egy szövögyárban, amelyben ezer nő és húsz-harminc férfi dolgozik, a nőkből álló választóttestület kizárólag férfiakat választott a munkástanácsba, egyetlen nőt sem! (Az ingatag öntudatról és az elferdült látóhatárról szóló mese így folytatódik: Az említett vállalatba ellátogat egy — természetesen — szocialista újságíró. Ír az ott tapasztaltakról és a helyzetért — a férfiakat teszi felelőssé, őket bírálja, tehát továbbra is a férfiak felelősek azért, mert a nők nem vállalnak felelősséget.)

Valóságunkban mind gyakrabban találkozunk azzal a látszólag ellentmondó jelenséggel, hogy a történelem haladóbb szellemű és humánusabb az egyéneknél.

Egyszerű a válasz a kérdésre, miért van ez így.

A történelem eddig még sohasem követelte meg az embertől, hogy éretten gondolkozzék. Mindig az volt a fontos, hogy minél jobban működő csavar legyen a munkamegosztás folyamatában, s a háborúban szabadjára engedje agresszív hajlamait és szükségleteit (tehát másodlagos indítékait).

Bodrits István fordítása

